

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ФІНАНСУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНФРАСТРУКТУРИ

APPLYING OF STATE AID RULES DURING FINANCING OF INFRASTRUCTURE

Ліллемяе О.Е., к.ю.н.,

головний спеціаліст Департаменту моніторингу і контролю державної допомоги

Антимонопольний комітет України,

молодший науковий співробітник

Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України

Джабраїлов Р.А., д.ю.н., професор,
заступник директора з наукової роботи

Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України

Статтю присвячено висвітленню особливостей застосування правил державної допомоги під час фінансування об'єктів інфраструктури. Зазначається, що об'єкти інфраструктури можуть мати як комерційну, так і не комерційну складову. У статті визначається сфера охоплення правилами державної допомоги фінансування об'єктів інфраструктури та умови за яких надання державної підтримки не буде вважатися державною допомогою, опираючись на акти вторинного законодавства ЄС.

Зуважується, що як такої потреби у детальному визначенні об'єктів інфраструктури немає, що пояснюється ключовими елементами концепції державної допомоги, які мають бути виконані під час аналізу заходу фінансування об'єкту інфраструктури. Отже, аргументовано, що визначення переліку об'єктів інфраструктури або їх характерних особливостей та ознак не є доцільним з огляду на стрімкий розвиток нових технологій, економіки, що у свою чергу сприяє розробці нових об'єктів інфраструктури. Зазначено, що єдиним та визначальним критерієм в аналізі на ознаки державної допомоги є можливість використання об'єктів інфраструктури для комерційної діяльності, який дозволяє визначити чи повинні правила державної допомоги застосовуватися у даному випадку.

Зазначено, що правила державної допомоги застосовуються тільки якщо об'єкти інфраструктури задіяні у виробництво товарів або провадження окремих видів господарської діяльності, тобто використовується з комерційною метою, а інвестування відбувається без проведення конкурентної процедури відбору оператора/користувача об'єкта інфраструктури. Некомерційна інфраструктура тобто та, яка є доступною для суспільства на безоплатній основі не підпадає під дію правил державної допомоги.

У випадках, коли об'єкт інфраструктури використовується як в комерційних, так і в некомерційних цілях, державне фінансування його будівництва підпадає під дію правил державної допомоги лише у тій частині, в якій кошти спрямовуються на покриття витрат, пов'язаних з комерційною діяльністю суб'єкта господарювання.

Зазначено, що інвестування в об'єкти інфраструктури може підпадати під сферу дії Закону у разі, якщо не було дотримано конкурентну процедуру відбору оператора/користувача об'єкта інфраструктури.

Ключові слова: державна допомога, економічна конкуренція, суб'єкт господарювання, об'єкт інфраструктури, комерційна діяльність.

The article is devoted to highlighting features of the application of state aid rules in the financing of infrastructure. It is noted that infrastructure can be both commercial and non-commercial component. The article defines the scope of state aid rules for the financing of infrastructure and the conditions under which the provision of state support will not be considered as a state aid, based on acts of secondary EU legislation.

It is noted that as such there is no need for a detailed definition of infrastructure, which is explained by the key elements of the concept of state aid that must be implemented during the analysis of the financing of the infrastructure. Therefore, it is argued that determining the list of infrastructure objects or their characteristics and features is not appropriate given the rapid development of new technologies, economies, which in turn develop new infrastructure objects. It is noted that the only one determining criterion in the analysis of the signs of state aid is the possibility of using the infrastructure for economic activities, which allows to determine whether the rules of state aid should be applied in this case.

It is emphasized that state aid rules apply only if the infrastructure involves the production of goods or certain economic activity, that is used for commercial purposes, and the investment occurs without a competitive selection procedure for the operator / user of the infrastructure. Non-commercial infrastructure is one that is available to the public free of charge, is not subject to state aid rules.

In cases where the infrastructure is used for both commercial and non-commercial purposes, public funding for its construction is subject to state aid rules only to the extent to which funds are used to cover the costs associated with the commercial activities of the undertaking.

It is noted that infrastructure investment may fall within the scope of the Law if the competitive selection procedure for the operator / user of the infrastructure object has not been followed.

Key words: state aid, economic competition, undertaking, infrastructure, economic activity.

Основним та головним правилом концепції державної допомоги, що передбачено Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом (далі – ЄС), Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода) [1] та іншими міжнародно-правовими актами є те, що будь-яка державна допомога суб'єктам господарювання є недопустимою для конкуренції. Разом з тим, правила державної допомоги передбачають досить широкий перелік коли така державна допомога, спотворюючи конкуренцію, може вважатися допустимою та сумісною з належним функціонуванням ринку. Для того, щоб захід взагалі було визнано державною допомогою, необхідним є кумулятивне виконання декількох критеріїв:

- підтримка надається суб'єкту господарювання;
- фінансування державної підтримки здійснюється за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів;

- підтримка створює переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності;

- підтримка спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції.

Отже, якщо захід фінансування не відповідає наведеним вище ознакам, правила надання державної допомоги взагалі не застосовуються. Об'єкти інфраструктури, а точніше інвестування у ці об'єкти якраз є яскравим прикладом такого виду фінансування. Взагалі, враховуючи вітчизняний досвід та досвід західноєвропейських країн, фінансування об'єктів інфраструктури є достатньо поширеним інструментом досягнення певних цілей державної політики, тому дуже важливо з'ясувати в яких випадках правила надання державної допомоги повинні застосовуватись, а в яких ні.

Крім того, вищенаведені аспекти були об'єктом численних досліджень іноземних вчених, таких як J. Rapp,

Т. Kleiner [2], М. Kekelekis [3], В. Wendland [4], Р. Nicolaidis [5] та інших, чого не можна сказати про українські наукові напрацювання у цій сфері. Щодо вітчизняної науки, варто зазначити, що окремих досліджень, присвячених питанням застосування правил державної допомоги під час фінансування об'єктів інфраструктури, не існує. Однак, варто зазначити роботи Д. Зятіної [6], Я. Петруненко [7], які досить детально досліджують інші питання у сфері державної допомоги.

Метою статті є висвітлення на основі аналізу національного законодавства та законодавства ЄС, а також наукових джерел, ключових аспектів застосування правил державної допомоги під час фінансування об'єктів інфраструктури.

Отже, пунктом 2 частини другої статті 3 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» (далі – Закон) [8], зокрема, передбачено, що дія Закону не поширюється на підтримку господарської діяльності, пов'язаної з інвестуванням в об'єкти інфраструктури із застосуванням процедур державних закупівель. Під час застосування цієї норми виникає питання щодо видів об'єктів, які охоплюються терміном «об'єкт інфраструктури» і чи взагалі потрібно визначати види об'єктів інфраструктури. Національне законодавство не містить єдиного визначення «**об'єкт інфраструктури**». У той же час аналіз галузевих законодавчих актів дозволив виявити наступне.

Наприклад, відповідно до статті 1 Закону України «Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку телекомунікаційних мереж» [9]:

а) **інфраструктура об'єкта електроенергетики** – об'єкти електроенергетики, у тому числі опори ліній електропередачі, електричні підстанції тощо, придатні для надання власником інфраструктури об'єкта доступу у користування замовнику на договірних засадах;

б) **інфраструктура об'єкта транспорту** – виробничо-технологічні комплекси і споруди авіаційного, автомобільного, залізничного, морського і річкового, трубопровідного транспорту, міського електротранспорту, що надаються або можуть надаватися власником інфраструктури об'єкта доступу у користування замовнику на договірних засадах тощо.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про морські порти» [10]: **об'єкти портової інфраструктури** – рухомі та нерухомі об'єкти, що забезпечують функціонування морського порту, у тому числі акваторія, гідротехнічні споруди, доки, буксири, криголами та інші судна портового флоту, засоби навігаційного обладнання та інші об'єкти навігаційно-гідрографічного забезпечення морських шляхів, системи управління рухом суден, інформаційні системи, перевантажувальне обладнання, залізничні та автомобільні під'їзні шляхи, лінії зв'язку, засоби тепло-, газо-, водото електропостачання, інші засоби, обладнання, інженерні комунікації, розташовані в межах території та акваторії морського порту і призначені для забезпечення безпеки мореплавства, надання послуг, забезпечення державного нагляду (контролю) в морському порту.

Згідно з пунктом 6 статті 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [11], державна **дослідницька інфраструктура** – об'єднання наукових установ та (або) вищих навчальних закладів державної форми власності, що створюється з метою оптимального використання їхніх ресурсів (кадрів, матеріалів, устаткування, обчислювальних ресурсів та зберігання банків даних і знань) та координації їх ефективного використання для проведення наукових, науково-технічних досліджень і науково-технічних розробок на найвищому рівні, а також забезпечення спільного проведення заходів щодо якісної підготовки фахівців у відповідних галузях знань.

Крім аналізу національного законодавства, варто також звернутися до вторинного законодавства ЄС, адже стаття 264 Угоди регламентує, що Сторони домовились, що вони застосуватимуть положення Угоди з викорис-

танням як джерела тлумачення критеріїв, що впливають із застосування статей 106, 107 та 93 Договору про функціонування Європейського Союзу, зокрема відповідну судову практику Суду Європейського Союзу, а також відповідне вторинне законодавство, рамкові положення, керівні принципи та інші чинні адміністративні акти Союзу [1].

Отже, акти вторинного законодавства ЄС містять тільки специфічні терміни, що стосуються конкретної галузі економіки для досягнення функціональних завдань регулювання. Так, наприклад, відповідно до пункту 19(31) Повідомлення Європейської комісії «Керівні принципи державної допомоги з охорони навколишнього середовища та енергетики на 2014-2020 роки» [12] **енергетична інфраструктура** означає будь-яке обладнання або об'єкт, які розташовані в межах Європейського Союзу, або пов'язують Європейський Союз з однією чи кількома третіми країнами, та підпадають під такі категорії:

У сфері електроенергії:

- інфраструктура для передачі електроенергії;
- інфраструктура для розподілу електроенергії;
- об'єкти зберігання електроенергії, що використовуються для постійного або тимчасового зберігання електроенергії в наземній або підземній інфраструктурі або геологічних об'єктах, за умови, що вони безпосередньо пов'язані з високовольтними лініями, призначеними для напруги 110 кВ та більше тощо.

Відповідно до пункту 15(ff) Рамкових положень щодо державної допомоги для досліджень, розробок та інновацій [13], **дослідницька інфраструктура** означає засоби, ресурси та пов'язані з ними послуги, які використовуються науковим співтовариством для проведення досліджень у відповідних областях та охоплюють: наукове обладнання чи набір інструментів, ресурси, що базуються на знаннях, такі як колекції, архіви або структурована наукова інформація, що дозволяє інфраструктурі на основі інформаційно-комунікаційних технологій, таких як сітки, обчислення, програмне забезпечення, комунікації або будь-який інший об'єкт унікального характеру, проводити дослідження. Такі інфраструктури можуть бути «єдиними» або «розподіленими» (організованою мережею ресурсів).

Отже, як бачимо і українське законодавство, і вторинне законодавство ЄС містить достатньо велику кількість нормативних актів, які стосуються об'єктів інфраструктури у різних сферах економіки. Однак, слід з'ясувати чи дійсно є потреба у використанні цих визначень для правильного застосування правил державної допомоги і чи будь-яке інвестування в об'єкти інфраструктури не буде підпадати під дію Закону?

Аналізуючи норми Закону [8], слід зазначити, що будь-яка державна підтримка об'єктів інфраструктури, які використовуються для діяльності, що не пов'язана з виробництвом товарів або провадженням окремих видів господарської діяльності (тобто **не для здійснення комерційної діяльності**), відповідно до частини першої статті 3 Закону, не підпадає під сферу дії Закону, у той час як, за змістом пункту 2 частини другої статті 3 Закону, підтримка інших об'єктів інфраструктури (тих, що використовуються для виробництва товарів або провадження окремих видів господарської діяльності, тобто **з комерційною метою**) не буде підпадати під сферу дії Закону, якщо така підтримка здійснюється у формі інвестування в об'єкти інфраструктури із застосуванням процедур державних закупівель.

Загальний термін «інфраструктура» не визначено законодавством ЄС. І це не є випадковим, оскільки є варіативним залежно від різних факторів, зокрема, сфери господарювання тощо. Більше того об'єкти, які було створено 20 років тому, можуть бути не затребуваними у сучасний період розвитку суспільства або взагалі можуть припинити своє існування. Тобто встановлювати певний пере-

лік ознак чи спробувати описати даний термін на законодавчому рівні, для цілей застосування законодавства про державну допомогу, немає сенсу. Адже головна суть для правил державної допомоги полягає не у тому, якими є ці об'єкти, а у тому, чи можна займатись комерційною діяльністю за допомогою цих об'єктів. Зокрема, західноєвропейські вчені зазначають, що протягом століть бібліотеки, лабораторії, музеї чи телескопи були класичними прикладами дослідницької інфраструктури. Однак, сьогодні з'являються нові форми і набувають все більшого значення такі як бази даних, комп'ютерні мережі та унікальні сайти [3, с. 433].

Отже, можна зробити висновок, що як такої потреби у детальному визначенні об'єктів інфраструктури немає, що пояснюється ключовими елементами концепції державної допомоги, які мають бути виконані під час аналізу заходу фінансування об'єкту інфраструктури.

Особливості правового регулювання застосування правил надання державної допомоги для інвестування в об'єкти інфраструктури.

Як було зазначено раніше, єдиною підставою у застосуванні даних правил є можливість використання інфраструктури для комерційної діяльності.

Однак, інвестиції у комерційну інфраструктуру, яка принесе користь усім підприємствам загалом, а не одному чи декільком конкретним підприємствам, розглядаються як загальний захід, який не становить державну допомогу, оскільки немає вибіркової і переваги для певного кола підприємств. Так, заходи з інвестування в інфраструктуру в Португалії поширювалися абсолютно на всіх суб'єктів господарювання, проте скористалися перевагами тільки Volkswagen та Ford. Отже, це зовсім не означає, що інфраструктура має вибіркового характеру, тому Єврокомісія визнала це не державною допомогою [14, с. 74].

Відповідно до пункту 199 Повідомлення Європейської комісії щодо поняття державної допомоги згідно зі статтею 107 (1) Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – Повідомлення Єврокомісії) [15], державне фінансування інфраструктури включає усі форми надання державних ресурсів на будівництво, придбання або експлуатацію об'єкта інфраструктури.

Відповідно до пункту 203 Повідомлення Єврокомісії, правила державної допомоги не розповсюджуються на інвестування інфраструктури, яка не призначена для комерційного використання. Це стосується інфраструктури, яка, наприклад, використовується в звичайній діяльності держави, пов'язаній з виконанням публічних повноважень (військові об'єкти, будівлі диспетчерської служби в аеропортах, маяки та інше обладнання, що використовується для навігації, в тому числі річкової, захисту від повеней та раціонального водокористування в інтересах суспільства, охорони правопорядку та здійснення митного контролю) або інфраструктури, яка не використовується для реалізації товарів чи послуг на ринку (наприклад, безкоштовні дороги загального безоплатного користування).

У випадках, коли об'єкт інфраструктури використовується як в комерційних, так і в некомерційних цілях, державне фінансування його будівництва підпадає під дію правил державної допомоги лише у тій частині, в якій кошти спрямовуються на покриття витрат, пов'язаних з комерційною діяльністю суб'єкта господарювання.

У випадках подвійного використання інфраструктури, якщо вона майже повністю використовується для некомерційних цілей, фінансування таких об'єктів може виключатися з-під сфери дії законодавства про державну допомогу за умови, що їх використання в комерційних цілях має суто допоміжний характер. Тобто така діяльність має бути прямо пов'язаною та необхідною для функціонування об'єкта інфраструктури або невід'ємно пов'язаною з основним некомерційним призначенням інфраструктури. Це стосується випадків, коли для комерційного

використання інфраструктури використовуються ті ж самі ресурси, що і для некомерційної діяльності, наприклад, матеріали, обладнання, працівники або основні фонди. Частка комерційного використання інфраструктури повинна бути обмеженою.

У цьому контексті використання інфраструктури для комерційних цілей може вважатися допоміжною діяльністю, якщо щорічна частка такої діяльності в загальному обсязі використання об'єктів інфраструктури не перевищує 20 %.

Відповідно до пункту 211 Повідомлення Єврокомісії, спотворення конкуренції або вплив на торгівлю між державами, як правило, виключаються у випадках, коли будівництво об'єкта інфраструктури здійснюється за усіх зазначених нижче умов:

- 1) об'єкт інфраструктури, як правило, не має прямих конкурентів;
- 2) обсяг приватного фінансування у відповідну сферу є незначним;
- 3) об'єкт інфраструктури не призначений для отримання переваг певними суб'єктами господарювання або галузями, проте створює користь для суспільства в цілому [15].

Перехресне субсидіювання

Якщо суб'єкт господарювання здійснює як комерційну, так і некомерційну діяльність, держава зобов'язана забезпечити неможливість використання державного фінансування некомерційної діяльності для перехресного субсидіювання комерційної діяльності.

Можливість перехресного субсидіювання виключається шляхом забезпечення неучасті власника об'єкта інфраструктури в жодній іншій комерційній діяльності. У разі, коли такий власник здійснює іншу комерційну діяльність – шляхом ведення окремих рахунків, належного розподілу доходів та витрат, а також запобігання витраті державних коштів на будь-які інші види діяльності. Відсутність непрямої допомоги, зокрема операторам об'єктів інфраструктури, може забезпечуватися шляхом обрання таких операторів на конкурентній основі [15].

Наведемо приклад некомерційного використання інфраструктури та належного розподілу витрат. У Німеччині у випадку "Fraunhofer silicon" уряд надав державне фінансування на будівництво науково-дослідного інституту, діяльність якого зосереджена на дослідженнях кремнієвих сонячних батарей. Науково-дослідний інститут повинен був бути побудований в місті Галле, в німецькій землі Саксен-Анхальт. Цей регіон став економічним центром європейської фотоелектричної промисловості. Центр був афілійований інститутом Fraunhofer Gesellschaft – великої дослідницької організації з неприбутковим статусом за законодавством Німеччини. Підприємства мають необмежений доступ до нової дослідницької інфраструктури центру. В результаті Єврокомісія встановила, що державне фінансування не є допомогою, оскільки воно лише сприятиме виконанню некомерційної діяльності Fraunhofer Gesellschaft's і будь-яке можливе фінансування потенційної комерційної діяльності виключене. Цікавим моментом є те, що Комісія не пов'язувала початкові державні інвестиції для будівництва інфраструктури з будь-яким майбутнім комерційним використанням, хоча часткове комерційне використання здавалось цілком ймовірним, враховуючи розташування центру, технологічні можливості та доступність до промисловості. Більше того, значна частина коштів Fraunhofer Gesellschaft походить від заробітку на контрактних дослідженнях, тобто є комерційною діяльністю. На підставі рішення Комісії у цьому випадку були розроблені такі сукупні умови для попередження державної допомоги в державних інвестиціях у науково-дослідні інфраструктури:

– дослідницька інфраструктура повинна мати статус дослідницької організації у розумінні R&D&I Framework (і тому переслідує некомерційні цілі);

– фінансування державних інвестицій виділяється виключно на основі некомерційну діяльність інфраструктури як дослідницьку організацію. Це означає, що обладнання, будівлі тощо, які не є необхідними для первинної діяльності та переважно працюють з комерційною діяльністю, не повинні фінансуватися з державних ресурсів;

– інфраструктура здійснює комерційну діяльність на ринкових умовах. Отже, перевага, надана за рахунок державного фінансування, не передається користувачам інфраструктури;

– весь дохід від комерційної діяльності реінвестується в первинну діяльність. Це гарантує, що інфраструктура постійно відповідає визначенню «дослідницька організація»;

– державна допомога на комерційну діяльність інфраструктури може надаватися тільки як виняток.

Вищезазначений критерій додатково свідчить про те, що основні цілі інфраструктури мають бути некомерційними. Це також означає, що така державна допомога повинна бути сумісною з правилами державної допомоги та, за необхідності, повідомлятися до Комісії для її надання [4, с. 531].

Висновки. Резюмуючи вищенаведене, аргументовано, що визначення переліку об'єктів інфраструктури або їх характерних особливостей та ознак не є доцільним з огляду на стрімкий розвиток нових технологій, економіки, що у свою чергу сприяє розробці нових об'єктів інфраструктури. Єдиним та визначальним критерієм є можливість використання інфраструктури для комерційної діяльності, який дає змогу визначити, чи повинні правила державної допомоги застосовуватися в цьому випадку.

Відзначено, що правила державної допомоги застосовуються тільки якщо інфраструктура передбачає

виробництво товарів або провадження окремих видів господарської діяльності, тобто використовується з комерційною метою, а інвестування відбувається без проведення конкурентної процедури відбору оператора/користувача об'єкта інфраструктури. Некомерційна інфраструктура, тобто та, яка є доступною для суспільства на безоплатній основі, не підпадає під дію правил державної допомоги.

В іншому разі інвестування в об'єкти інфраструктури може підпадати під сферу дії Закону у разі, якщо не було дотримано *конкурентну процедуру відбору оператора/користувача об'єкта інфраструктури*.

Водночас конкурентна процедура має відповідати всім ознакам, що встановлені пунктами 90–94 Повідомлення Єврокомісії, а саме:

– відкрита для всіх потенційних зацікавлених учасників торгів;

– достатньо добре рекламована (інформація має висвітлюватися у такий спосіб, щоб вона могла привабити всіх потенційних учасників);

– прозора, з точки зору отримання належної інформації, на кожному етапі процедури торгів, наданої учасникам, що гарантує доступність інформації, надання учасникам достатньої кількості часу, а також чіткість критеріїв відбору та присудження контракту;

– недискримінаційна, що гарантує рівність усіх учасників тендера, однакові критерії відбору всіх учасників тендера;

– безумовна, яка гарантує, що учасники торгів не підпадають під незвичні зобов'язання, які не можуть виконати всі інші потенційні учасники торгів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.
2. J. Rapp, T. Kleiner. Infrastructure Funding: the New Frontier in the Application of State Aid Rules. 2013. *P.P.L.R.* 1-14 p.
3. Kekelelis, Recent developments in infrastructure funding: When does it not constitute State aid? *European State Aid Law Quarterly*. 2011, Vol. 3, P. 433-444.
4. Bernhard von Wendland. Public funding for research infrastructures and EU state aid rules – key issues, case examples and state aid reform. *European State Aid Law Quarterly*. 2013. Vol 12, Issue 3. P. 523 – 542.
5. Nicolaidis P. Pricing of Access to Publicly-Funded Research Infrastructure and State Aid Rules. *European State Aid Law Quarterly*. 2016, Vol. 15, No. 1, P. 9-15.
6. Петруненко Я.В. Поняття державної підтримки суб'єктів господарювання як засобу забезпечення ефективного використання бюджетних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018, С. 110-115.
7. Зятіна Д.В. Державна підтримка суб'єктів господарювання в сучасних умовах: практика АМКУ та проблемні питання. *Міжнародна науково-практична конференція: «Правове життя сучасної України»*, 2019. С. 663-665.
8. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 1 липня 2014 р. № 2749. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34. Ст. 1173.
9. Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку телекомунікаційних мереж: Закон України від 7 лютого 2017 № 1834-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 11. Стор. 10. Стаття 101.
10. Про морські порти: Закон України від 17.05.2012 № 4709-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 7. Стор. 407, Стаття 65.
11. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Стор. 5. Стаття 25.
12. Communication from the Commission Guidelines on State aid for environmental protection and energy 2014-2020 (2014/C 200/01). *Official Journal of the European Union*. 2014. C 200/1-55.
13. Communication from the Commission Framework for State aid for research and development and innovation (2014/C 198/01). *Official Journal of the European Union*. 2014. C 198/1-26.
14. Quigley C. *European State Aid Law and Policy*. Third Edition. Hart Publishing. Oxford, 2015. 888 p.
15. Commission Notice on the notion of State aid pursuant to Article 107(1) TFEU: Communication from the Commission. Brussels. 2014. 50 p.